

En Büyük Buğday Islahçısı

Geçen haziran ayında Tayfun Özkaya, Biyoçeşitlilik ve Tohum Takas Şenlikleri'ni konu alan makalesinin girişini şöyle yapmıştır:

“1939’larda Mirza Gökgöl’ün yaptığı "Türkiye’nin Buğdayları" adlı araştırma Türkiye’de tam 18bin buğday tipini ortaya çıkarmıştır. Bildiğiniz gibi buğdayın gen merkezi Türkiye’dir. Bu kadar büyük bir biyoçeşitlilik şüphesiz büyük bir zenginliktir. Buğday üzerine yaptığı araştırmalar ve Türkiye Buğdayları adlı eseriyle Mirza Gökgöl dünya çapında bir kişiliktir. Ancak kitabı bugün Türkiye üniversitelerinin çoğunda bulunamıyor bile. Biz de Ankara Üniversitesi kütüphanesinde tam bir takım halinde kitaplarını bulduk. Bu çeşitliliğe bakarsak nerede ise iki köye bir buğday tipi düşmektedir.”

Tayfun Özkaya bu başlangıcı yaptıktan sonra, yerel çeşitlerin sağladığı biyoçeşitlilik ve yerelliğin şüphe götürmez öneminden bahsetmekte, tohum takas şenliklerinin bu zenginliğe katkısına vurgu yapmaktadır. Ben, Tayfun Özkaya’nın Mirza Gökgöl’le ilgili yapmış olduğu girişin öneminden biraz bahsetmek istedim.

Mirza Gökgöl bugün hala her buğday çalışmasında ismi geçen ve ıslahçıların Türkiye’de atası olarak kabul edilen bir bilim insanıdır. Ancak sadece Türkiye’de buğdayın gelişimi ve sınıflandırılması gibi tarihsel detaylar verilirken ismi geçmektedir. Örnek olarak FAO’nun 2015 yılında yaptığı çalışmada, Mirza Gökgöl’den ve yaptığı çalışmalardan bahsedilmiştir. Yoksa yazdığı eserler çok zor bulunmakta hatta akademik olarak alıntılama sayısına bakıldığında ne yazık ki on parmağı geçmemektedir.

ANKARA TİCARET BORSASI

RAPORLAR

Peki, Mirza Gökgöl gibi böylesine önemli bir ıslahçının sadece tarihsel bir dipnot gibi algılanmasına ne sebep olmuştur?

Mirza Gökgöl akademik camiada genelde 1935-1939 yılları arasında yazdığı "Türkiye Buğdayları" adlı 2 ciltlik eseri ile tanınmaktadır. Bu kitapların ilk cildinde Türkiye'nin iklim şartları, jeolojik yapısı, toprak teşekkülü, tarım alanları, zirai durumu, topraktan faydalanma şekilleri vb. genel durumdan bahsetmiş daha sonra Türkiye'de buğdayların ekimi, değerlendirilmesi, üretiminde kullanılan kavramları (hektolitre, 1000 dane ağırlığı vb.), başlıca üretim yerleri ve son olarak ithalat, ihracat durumunu ele almıştır. İkinci cildinde ise buğdayların genetik yapısı (14, 28 veya 42 kromozomlu), çeşitleri, morfolojik ve tipolojik özellikleri, tarihsel ve arkeolojik bulgulara göre anavatanı, bölgelere göre sınıflandırılması, yeni çeşitler ve son olarak buğday siyasetinin ana hatlarını incelemiştir. Sadece burada yüzeysel olarak yazdığım başlıklarda bile, Mirza Gökgöl buğday konusunda yaptığı araştırmada, tarımın yanında ayrıntılı bir şekilde biyoloji, jeoloji, tarih, arkeoloji, ekonomi ve siyaset bilimlerine başvurmuş ve araştırmasına buradan aldığı bilgileri de dahil etmiştir. Bugün özellikle ziraat fakülteleri içerisinde birbirine çok az değen tarım disiplinleri düşünüldüğünde bunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Günümüzde bilindiği gibi ziraat fakülteleri birçok farklı bölümden oluşmaktadır (bitki koruma, tarla bitkileri, bahçe bitkileri, tarım makineleri, tarım ekonomisi, vb.). Bu disiplinlerin yaptığı araştırmalar genel olarak kendi disiplinleri içinde değer bulmaktadır. Yani bu disiplinler yapılacak yeni bir araştırma için, kendi disiplinleri içerisinde bulunan araştırmaları incelemektedir. Yapılacak araştırmaların yönü açısından düşünüldüğünde ve tarımsal bilginin fazlalığı düşünüldüğünde bu gayet normal karşılanabilir. Ancak sorun olan bu disiplinlerin birbirleri ile ortaklaştığı bir alan bulmaktır. Örnek olarak, bir tarım ekonomisti bitki ıslahının nasıl işlediğini bilmemektedir, ama ıslahatın doğan toplumsal ve ekonomik fayda veya zarar ilişkisini ele alabilmektedir. Yine benzer olarak bir bitki korumacı bitki zararlılarını ve bu zararlılara karşı kullanılan kimyasalların (pestisit, herbisit vb.) etkisini bilmekte ancak bunun üretici üzerinde yarattığı ekonomik maliyet ile ilgilenmemektedir. Bunun gibi birçok şey sıralanabilir. İşte tam burada Mirza Gökgöl gibi tarımcıların önemi ortaya çıkmaktadır.

Mirza Gökgöl'ün yukarıda bahsettiğim bilinen eserlerinin yanında 1954 yılında yazdığı iki ciltlik "Buğday Islahının Genel Temelleri" kitapları kendi bilimsel alanından bir tarımcının nasıl olması gerektiğini bizlere göstermektedir. Mirza Gökgöl bu kitabında buğdayın sınıflandırma yöntemlerine ağırlık verirken (Körnichke metodu, Proles), Sovyet genetikçi Vavilov'un buğdayın menşei konusunda hatasını detaylı bir tarihsel araştırma ile ortaya koymaktadır.

ANKARA TİCARET BORSASI

RAPORLAR

“...Vavilov buğdayın menşeyini tespit eden nazariyesini meydana getirirken yabancı şekilleri nazarı itibare almamıştır; hâlbuki bu mesele çok önemlidir. Kültür varyeteleri meydana gelirken yabancı şekilleri mühim rol oynamıştır. Bir defa buğdayın iptidai şeklini teşkil eden diploit 14 kromozomlu ve halkın ‘siyez’ adını verdiği tr.monococcom grubunun gerek yabancı, gerek kültür şekillerinin menşeyi ve yayılış sahası şüphesiz Ön Asya’dır, yani Balkan yarımadası, Ege adaları, Anadolu, Güney Kafkasya ve Batı Irak ki, bunun mihrini Anadolu teşkil ediyor”.

Bununla beraber buğday çeşitlerini detaylıca incelemiş, kromozom yapılarına göre buğday türlerinin soyaçekim belirtilerinin değişim şemasını, buğdayların morfolojik özelliklerine göre sınıflandırmıştır.

Mirza Gökgöl yerel çeşitler ya da onun deyimiyle iptidai çeşitler ile kimyasal gübre kullanımının mantıksız olduğuna dikkat çekmektedir. İslah buğdaylarının sadece yüksek verimli topraklarda kullanılmasının mantıklı olacağını ve buğday üretimi açısından bölge şartlarına uygun buğday ekim yapılması gerektiğini söylemektedir (Gökgöl, 1954:6). Ayrıca Gökgöl bu verimli toprağı sahip bölgelerde de mono kültür ekim yapmanın zararlarını önemle vurgular (Gökgöl, 1954:2):

“Buğday yetişebilen yerlerde bile tek taraflı buğday ziraatı yapmak kabil değildir. Buğday yetişebilen yerlerde bile tek taraflı buğday ziraatı yapmak, münavebeye başka bitkiler ithal etmemenin zararları uzun zamandan beri böyle mono kültürle iştilal eden memleketlerin hepsinde görülmektedir. Bu gibi hallerde toprak yıkanır, şiddetli yeller toprağı toz bulutları halinde uzaklara götürür ve bunların tabii sonucu olarak mahsul düşer ve en sonda tehlikeli bir şekil bile alabilir. Bu cihazları göz önünde tutarak Türkiye’nin birçok yerinde olduğu gibi mono kültür buğday ziraatı yapılan yerlerde erozyona mâni olacak şekilde münavebe tatbik ederek polikültür ziraat sistemine geçmek lazımdır.”

Mirza Gökgöl’ün buğday ıslahına yönelik araştırmalarında yukarıda verdiğim gibi birçok farklı disiplinden yararlandığını görebilirsiniz. Gökgöl’ün buğday ıslahının önemini ortaya koyan çalışmalarına diğer disiplinleri dahil etmesi, buğday ekiminin ekolojik yönünü, yerel buğdayları, polikültür ekim vb. konuların önemini daha iyi anlamasını sağlamıştır. Döneminde ekolojik konuların tartışması yapılmadığı halde bu konuları incelemiş olması,

Macun Mah. 171. Sokak No:4 06105 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0 312 327 00 00 Faks: 0 312324 08 57 – Başkanlık Özel Kalem Md : 0 312 310 47 74 – 75 -76
Genel Sekreterlik : 0 312 311 01 04 Web: www.ankaratb.org.tr
e-posta :info@ankaratb.org.tr

ANKARA TİCARET BORSASI

RAPORLAR

günümüzde ıslahçıların bilimsel anlayışının değiştiğinin en büyük ispatıdır. Yeni nesil ıslahçıların buğdayları sadece verim ve kar ilişkisini maksimize edecek şekilde düşünmesi, sağlık ve ekoloji gibi konuları gözden kaçırmalarına sebep olmaktadır. Bu yüzden günümüzde var olan popüler buğday tartışmaları farklı disiplinler tarafından devam ettirilmektedir. Sağlıklı gıda tüketimi ile başlayan tartışmalar, ıslah edilen modern buğdayları da kapsamış, bu buğdaylarla üretilen ürünlerin tüketim dışı tutulması gerektiğine yönelik haklı tepkiler ortaya çıkmıştır. Bununla beraber ıslahçıların ve genel olarak tarımcıların, bu konulara dâhil olmaması, bir bilgi kirliliğine de neden olmaktadır. Tarımcıların tartışmalarda yer alması, katkılarda bulunması, tarım ve tarım dışı disiplinlerden faydalanması önem arz etmektedir. Bu tarımda var olan pragmatist anlayışı değiştirecek ayrıca var olan bilgi kirliliğini de ortadan kaldıracaktır.

Kaynaklar:

1. FAO, 2015. Wheat Landraces in Farmers' Fields in Turkey: National Survey, Collection, and Conservation, 2009-2014, by Mustafa Kan, Murat Küçükçongar, Mesut Keser, Alexey Morgounov, Hafiz Muminjanov, Fatih Özdemir, Calvin Qualset
2. Gökgöl, M. 1954. Buğday Islahının Genel Temelleri 1, Karınca Matbaası, Ankara
3. Özkaya, T. 2017. Biyoçeşitlilik ve Tohum Takas Şenlikleri – II, Apelasyon, <http://bit.ly/2tkGZz3>

Yazar : Mesut Yüce Yıldız

Macun Mah. 171. Sokak No:4 06105 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0 312 327 00 00 Faks: 0 312324 08 57 – Başkanlık Özel Kalem Md : 0 312 310 47 74 – 75 -76
Genel Sekreterlik : 0 312 311 01 04 Web: www.ankaratb.org.tr
e-posta :info@ankaratb.org.tr

